

PEDAGOGIK MAHORAT VA ZAMONAVIY PEDAGOG

Farg'ona shahar Abu Ali Ibn Sino nomidagi

Jamoat salomatligi texnikumi

Hamshiralik ishi kafedrası mudiri

Olimjonova Xayotxon Salohiddinovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada pedagogik mahorat va zamonaviy pedagog qanday bo'lishi kerakligi haqida aytib o'tilgan va muallif tomonidan muhim tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagogic istedod, mimika, pantomima, pedagogik malaka, Kuchlilik, zehnlilik, tasviriy ishoralar.*

PEDAGOGICAL SKILLS AND MODERN PEDAGOGIST

Annotation: *This article discusses pedagogical skills and what a modern pedagogue should be like, and the author gives important recommendations.*

Keywords: *pedagogical talent, mimicry, pantomime, pedagogical skills, Strength, intelligence, figurative gestures.*

Pedagogik mahoratning tuzilishi. Pedagogik mahorat quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- 1.O'qituvchi faoliyatida insonparvarlikning ustunligi.
- 2.Pedagogik iste'dod, qobiliyat.
- 3.Pedagogik texnika (san'at)
- 4.O'qituvchining shaxsiy intilishi.

Pedagogik mahorat nazariyasi metodikasining ishlab chiqilmaganligi shunga olib keladiki, pedagoglarning har biri o'z-o'zicha, paypaslab ijodiy izlanish olib boradi: ta'lim oluvchilar bilan, pedagogik jamoa bilan qanday qilib yaqindan til topish mumkin? Qanday qilib qisqa muddat ichida talabalar o'rtasidagi munosabatlarning haqqoniy manzarasiga erishmoq mumkin? degan savollarga javob izlaydi. Bu

savollarga beriladigan javoblar har bir mohir pedagogning faoliyati uchun zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalarni shakllantirish bilan bog'liq bo'lib, mazkur muammoni hal qilish pedagogdan odatdan tashqari kuch-g'ayrat, qat'iyat, tirishqoqlik, ijodiylikni, o'z faoliyatini to'g'ri baholay bilish, shuningdek, bolalar, tarbiyalanuvchilarga nisbatan insonparvarona munosabatda bo'la olishni talab etadi. Ibn Sino "Tadbiri manzil" asarida bola uchun o'qituvchi tanlayotganda uning to'g'ri so'z, halol, toza-ozoda va bolalarni sevuvchi kishi bo'lishiga e'tibor berish lozimligini ta'kidlaganida o'qituvchining insonparvarlik sifatini nazarda tutgan edi. Har bir insonda u yoki bu kasbga qobiliyat mavjud bo'ladi.

Ba'zi taniqli ruhshunoslarning fikricha (F.Gonobolin, N.Kuzmina), pedagoglik kasbi uchun quyidagi 6 xil qobiliyatlar muhim hisoblanadi: 1.O'rta tusha bilish 2.Tashkilotchilik 3.O'zini idora eta bilish 4.Mo'ljallay olish, chamalay bilish 5.Kuchlilik, zehnlilik 6.Faoliyatga ijodiy yondashish. Bularning barchasi tarbiyaviy maqsad mavjud bo'lgan, insonparvarlik nuqtainazaridan turib yondashilgan taqdirdagina pedagogik qobiliyat tarkibiga kirishi mumkin. 5.2. Pedagogik texnika - pedagogik mahoratning asosiy qismlaridan biri bo'lib, u o'qituvchidan o'quvchilar bilan muomala qilganda zarur so'z, gap ohangi, qarash, imo-ishorani tez va aniq topish, eng o'tkir va kutilmagan pedagogik vaziyatlarda osoyishtalik va aniq fikr yuritish, tahlil qilish qobiliyatini saqlab qolish imkonini beradi. Haqiqiy pedagog ta'sir ko'rsatishni o'qituvchining pedagogik texnika sohasidagi barcha malakalari bir paytda yaqqol ko'rinadi. Nutq, imo-ishora, mimika harakat bilan birga sodir bo'ladi. Pedagogik texnika malakalarining shakllanish darajasi ma'lum darajada pedagogning umumiy tayyorgarlik darajasini, ya'ni shaxsning pedagogik imkoniyatlarini aks ettiradi.

Pedagogning nutqi tartibsiz, qashshoq bo'lsa, o'zi jizzaki bo'lsa, didi past, madaniyatsiz bo'lsa, eng topib gapirgan to'g'ri so'zi ham tarbiyalanuvchilarga ta'sir etmaydi, balki teskari natijaga olib kelishi mumkin. SHuning uchun ham, tarbiyachi avvalo o'zi tarbiyalangan, o'tirib-turish, suhbatlashish madaniyatini qon-qoniga singdirgan bo'lishi lozim. Pedagogik texnika tushunchasi va uning tuzilishi. Ustoz-pedagoglar erishgan muvaffaqiyatlarning sirini bilishga harakat qilar ekanmiz, biz ularning pedagogik ta'sir usullaridan ustalik bilan foydalangan holda turli tuman amaliy ta'lim-tarbiyaviy vazifalarni ustalik bilan hal etishlariga guvoh bo'lamiz. Bunda muhim rolni maxsus ko'nikmalar egallaydi: o'quvchilarni ijtimoiy foydali o'quv faoliyatiga safarbar eta bilish, muammo qo'ya bilish, jamoa va alohida shaxs bilan til topish, kuzata bilish, o'z kechinmalarini boshqacha bilish: ovoz, nutq, mimika, harakatlarini erkin boshqara bilish va h.k. Pedagogik texnika – o'qituvchi faoliyatining botiniy mazmunini hamda zohiriy ifodasining garmonik biriligidan iboratdir. Pedagog mahoratining ma'naviy madaniyati hamda pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq bo'lgan zohiriy ifodasi sintezidan iboratdir.(N.N.Tarasovich) SHunday qilib texnika – usullar majmuasidir. Uning vositalari esa – nutq va muloqot vositalaridir. "Pedagogik texnik" tushunchasi o'z ichiga 2 guruh tarkibiy elementlarni

oladi: 1. O'qituvchining odob-axloqiy ko'nikmalari bilan bog'liq bo'lgan elementar: o'z jismini (mimika, pantomimika) boshqara bilish; his-tuyg'u, hayajon, ta'bini boshqara bilish (ortiqcha ruhiy zo'riqlashlardan osonlik bilan xalos bo'la olish, ijobiy muhitni to'g'richa bilish): diqqat qila bilish, kuzatuvchanlik, tasavvurning kengligi; nutq texnikasi (nafas,ovozni boshqarish, diktsiya, nutq tezligi (tempi)). 2. SHaxs va jamoaga ta'sir ko'rsata bilish texnikasi ta'lim-tarbiyaning texnologik tomoni bilan bog'liq bo'lib, bularda: didaktik, tashkiliy, ijodiylik, muomala ko'nikmalari; talab qila bilish, pedagogik muloqotni boshqara bilish, jamoatchilik ijodiy faoliyatini tashkil eta bilish va boshqalar kiradi. Quyida biz pedagogik texnikaning, pedagogning odob-ahloqi bilan bog'liq bo'lgan jihatlarini qarab chiqamiz.

Pedagogik maqsadga qaratilganlik va pedagogning tashqi qiyofasi.

Tarbiyachining tashqi qiyofasi estetik jihatdan ko'rimli bo'lishi lozim.O'qituvchi juda ham bashang va juda ham pala-partish kiyinmasligi lozim. Uning tashqi qiyofasi kiyim-kechaklari - tarbiyachi shaxsini shakllantirish vazifasini hal etishga bo'ysindirilgan bo'lishi lozim. Zamonaviy kiyinish normalaridan keyinda qolmagan holda u o'rtacha me'yorga amal qilgani tuzuk. Tarbiyachining estetik did bilan kiyinishi, uning o'zini erkin tuta bilishi, nutqi, mimik va pantomimik harakatlariga mos bo'lishi lozim. CHunki uning xar bir harakati: auditoriyaga qay tahdidda kirishi, stulda qanday o'tirishi, yurish-turishi – barchasi tarbiyalanuvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. U o'zini xotirjam, jiddiy, o'rni kelganda esa bolalarining yoshiga mos ravishda xushchaqchaq tuta bilsa, tarbiyalanuvchilarga ta'siri talab darajasida bo'ladi. Emotsional holatni boshqarish. Boshlovchi pedagog birinchi marta o'zini juda ishonchsiz sezadi. O'ziga qarab turgan ko'zlarning taz'yiqli natijasida uni titroq bosadi, nutqi uzuq-yuliqliq, pala-partish, o'zini yo'qotib qo'yadi (chunki u o'z ustidan kulishlaridan qo'rqadi). Bularning barchasi o'qituvchidan bo'lajak mashg'ulot oldidan o'zini ruhiy fiziologik jihatdan tayyorlashni, muloqot paytida o'z emotsional holatini boshqara bilishni talab etadi. O'z-o'zini boshqarish qobiliyatini aniqlash uchun B.M.CHerniy tuzgan testdan foydalanish mumkin: "Ha yoki yo'q" so'zlari bilan hissiyot-holatingizga tegishli bo'lgan savollarga javob bering: - Har doim xotirjam, toqatlimisiz? - Sizning ta'bingiz har doim tuzukmi? - Auditoriyada

mashg'ulot o'tayotganda, unga diqqat va saranjomlik sizni tark etmaydimi? - Siz o'z his-hayajoningizni boshqara olasizmi? - Siz o'z o'rtoqlaringiz va yaqinlaringizga nisbatan diqqat e'tiborli va mehribonmisiz?

- Siz o'rganish kerak bo'lgan materialni yengil o'zlashtira olasizmi? - Sizda o'zingiz xalos bo'lishni istagan salbiy odatlar yo'qmi? - Siz qaysidir vaziyatda o'zimni noto'g'ri tutdim, deb afsuslanasizmi? “Ha yoki yo'q” javoblarni hisoblab, xulosa chiqarish mumkin. Agar barcha javoblar ijobiy bo'lsa, vazminlik, o'z-o'zini boshqara bilish, yoki o'ziga ortiqcha baho berishni ko'rsatadi. Agar barcha javoblar yoki ularning ayrimlariga salbiy javob to'g'ri kelsa, bu kishining notinchligi, o'ziga ishonchsizligi, o'ziga tanqidiy qarashidan dalolat beradi. Aralash javoblar (“Ha “ ham “ yo'q” ham) o'z nuqsonlarini ko'ra bilishni ko'rsatadi, bu esa o'z-o'zini tarbiyalash tomon birinchi qadamdir. Pantomimika. Gavda, qo'l va oyoqning harakatiga – pantomimika deyiladi. Pantomimikada mohir pedagoglar o'z fikrlarining asosiy o'rnini ta'kidlash, obraz yaratish maqsadida foydalanadilar. O'qituvchi dars paytida o'quvchilar oldida to'g'ri turish malakasini egallashi kerak (oyoqlar oralig'i 12-15 sm, bir oyoq biroz oldinga tashlagan holda). Uning barcha harakatlari nazokatli, oddiy va tabiiyligi bilan ajralib turishi lozim. Gavdani tutish estetikasi salbiy odatlardan xoli bo'lishni talab etadi: orqa-oldga tomon chayqalish, bir oyoqdan ikkinchisiga og'irlikni tashlash, stul suyanchig'ini tutish, qo'lda darsga aloqasiz buyumlarni aylantirish, bosh qashish, burun qoqish, quloq kavlash va h.k. Uning imo-ishoralari aniq tushunarli, ma'noli bo'lmog'i lozim. Imoishoralar tasviriy va psixologik turlarga bo'linadi.

Tasviriy ishoralar fikr yo'nalishini tasavvur etish, chizib berish uchun xizmat qiladi, eng muhimi psixologik testlar bo'lib, ular his-xayajon, tuyg'ularni ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, o'qituvchi to'g'ri javobdan mamnunligini boshini 3 marta ohista pastga egish orqali, javobdan qoniqmaganligini esa boshini ikki tomonga "sarak-sarak" qilib chayqash orqali ifodalashi mumkin. SHuni ta'kidlash joizki, ishoralar aytilmoqchi bo'lgan fikr to'g'risida oldindan ogoh etish uchun ishlatiladi, aytilgan fikrdan keyin ularni qo'llashning foydasi yo'q. O'quvchilarga aytiladigan fikr ta'sirini oshirish uchun oldinga qarab yurish, ularga dam berish uchun esa orqaga qaytish lozim. Mimika. O'z fikri, hissiyoti, ruhiy holatini ifodalash san'atiga – mimika deyiladi. Ba'zan o'qituvchi yuz ifodasi u aytmqchi bo'lgan so'zdan ham ko'ra kuchli ta'sirga ega. Imo-ishora va mimika axborotning emotsional kuchini oshirib yaxshi qabul qilishga sabab bo'ladi. O'quvchilar o'qituvchining fikrini uning yuz ifodasidanoq bilib oladilar. SHuning uchun ha o'qituvchi o'z kechinmalarini yashira olish ham lozim. Yuz harakatlari faqatgina o'quv tarbiya maqsadida qo'llanilishi lozim. Yuz ifodasi butun qiyofa kabi o'zga ishonch, hayrihohlik, xukm, norozilik, xursandlik, faxrlanish, loqaydlik, qiziquvchanlik, xafalik kabilarni ifodalay olishi lozim. Insonning barcha hissiyotlari uning

tabassumida mujassamlashgan bo'ladi, u kishining ma'naviy sog'lomligi va axloqiy qudratini o'zida ifodalaydi. Mimikani ifodalovchi detallar – qosh va ko'zdir. Qoshning yuqoriga ko'tarilishi xayratlanishni, chimirilishi – diqqatni to'plashni, qimirlatmasdan turish – xotirjamlikni, loqaydlikni, tez harakatga kelishi – tang qolishni ifodalaydi. 160 Ko'z kishining eng ta'sirchan organidir. O'qituvchi o'z yuz tuzilishining imkoniyatlarini yaxshilab o'rganib chiqishi lozim. U har bir hodisaga nisbatan o'z ko'z qarashlari bilan o'zining ijobiy, salbiy, betaraf munosabatini ifodalay bilishi lozim. Uning ko'zi “olma-kesak” termasligi, yoki “baliq ko'z” bo'lmasligi lozim. Mana masalan, quvonchli holatni ifodalovchi belgilar: tabassum, ko'z yashnaydi, haddan tashqari imo-ishoralar, so'zamollik, boshqalarga yordam berish istagi ko'zga tashlanadi. Qo'rquv belgilari: ko'zlar katta–katta ochilgan, gavda shalpaygan, qoshlar biroz ko'tarilgan, ovoz titraydi, ko'z olma-kesak teradi, harakatlar shiddatli, gavda titraydi. O'qituvchi O'qituvchining nazari o'quvchilarda bo'lishi lozim. Ular orasida ko'z aloqasi mashg'ulotlar davomida mustahkamlanib borishi kerak. Biroq shuni ham unutmaslik lozimki, katta yig'in, mitinglarda so'zga chiqqanda bunday aloqadan voz kechish lozim. Chunki ko'pchilik tomonidan hosil bo'ladigan biomaydon notiqqa salbiy ta'sir ko'rsatadi. SHuning uchun ham olomonga xuddi devor yoki gulzorni kuzatgan kabi nazar tashlagan maqsadga muvofiq bo'ladi: olomon biomaydoni notiqqa salbiy ta'sir ko'rsata olmaydi. O'qituvchi nutqi – pedagogik mahorat ko'zgusi sifatida. Olimlarning hisoblashlariga ko'ra o'quv uchun ajratilgan vaqtning taxminan 1/4-1/2 qismi o'quvchilarning o'qituvchi nutqini eshitishlari va tushunishlari uchun sarflanadi. Demak o'quv materialining o'quvchilar tomonidan puxta o'zlashtirilishi o'qituvchi nutqining kamoloti va yorqinligiga bog'liq ekan. Xaqiqatdan ham, A.Avloniy ta'kidlaganidek ”So'z insonning daraja va kamoli, ilm va fazlni ulug'lab ko'rsatadurg'on tarozisidir. Aql sohiblari kishilarning fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qimmatini so'zlagan so'zidan bilur”. Ayniqsa, o'quvchilar o'qituvchi talaffuzi, nutq texnikasiga katta e'tibor beradilar. Duduq, kirish, tovushga taqlid kabi so'zlarning, masalan “aytaylik”, “xo'sh”, “anaqa”, “o'tga-bo'tga”, “demak” kabi so'zlarning o'rinsiz ravishda ko'p takrorlanishi o'quvchilarning ensasini qotiradi. Bunday hol faqat o'rta maktab

o'qituvchilari va o'quvchilari orasidagina emas, balki oliy o'quv yurti professor-o'qituvchilari orasida ham uchrashi achinarli holdir. Hozirgi zamon fiziologiya fanining dalolat berishicha ovoz sifatini mutlaqo o'zgartirish mumkin. Bu tarixiy faktlar bilan ham isbotlangan. Masalan, buyuk notiq Demosfen o'z duduqligini mashq qilish tufayli yengib Qadimgi Rimning buyuk notig'iga aylangan. Hozirgi kunda nutq texnikasiga doir mashqlar tizimi ishlab chiqilgan. Bu tizim teatr pedagogikasi tajribalariga tayanadi hamda nutq paytida to'g'ri nafas olish, tanaffus va diksiyani so'zlash kabi ko'nikmalar o'quv-uslubiy majmuasidan tashkil topgandir. Mazkur tizimni o'zlashtirish istalgan o'qituvchi o'z nutqi orqali o'quvchilarda o'zi istagan bilim, ko'nikma va malakalarni singdira oladi, tarbiyalay oladi. Muomala – pedagogik faoliyatning muhim kasbiy quroli bo'lib, olimlar A.A.Kovalev, N.B.Kuzmina, U.A.Kan-Kalik, A.A.Leontev, A.N.Mudrik, A.U.Sherbakovlar muomalaning o'qituvchi faoliyatida muhim rol o'ynashini isbotlashgan. Pedagogik muomala – bu o'qituvchining o'quvchilar bilan dars va darsdan tashqari paytdagi qulay psixologik holat yaratish maqsadida olib boradigan kasbiy muloqoti. Pedagogik muomala ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida quyidagi funktsiyalarga ega : shaxsni anglash, axborot almashuv, faoliyatni tashkil etish, rol almashtirish, hamdardlik, o'z qadrini bilish, ishtirokchilarni almashtirish, kechinmalar hosil qilish, o'zida ishonchni shakllantirish va hakoza. Axborotlarning almashinish funktsiyasi materiallarning va ma'navi sifatlarni almashtirish, ta'lim-tarbiyaviy jarayonni rivojlantirish, ichki ijobiy o'zgarishlarni hosil qilish, hamkorlikda bilishga oid qidiruv hamda ongli fikrlashga zarur sharoit yaratadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Xoshimova M.K. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. (Ma'ruzalar matni). T.:TDIU.- 2012.- 50 bet.
2. Yo'ldoshev J, Xasanov S. Pedagogik texnologiyalar.T.: «Iqtisod-moliya», 2009.
3. Ishmuhammedov R. Ta'limda innovatsiya. – Toshkent: «Fan», 2010.
4. “Pedagogik texnologiyalar” moduli bo'yicha o'quv– uslubiy majmua N.F.Saydalixodjaeva